

УДК 347.426.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.71>

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ ВИНИ В ІНСТИТУТІ ВІДШКОДУВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗБИТКІВ: МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ ПІДХОДИ

Федорко М.С.,
старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ORCID: 0000-0002-8358-3787

Федорко М.С. Функціональна роль вини в інституті відшкодування договірних збитків: міжнародні та європейські правові підходи.

На підставі аналізу положень Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципів європейського договірного права, Модельних правил європейського приватного права, а також цивільного законодавства та судової практики Франції та Німеччини, досліджується функціональна роль вини в інституті відшкодування договірних збитків.

Обґрунтовується висновок, що досліджувані акти міжнародної та європейської уніфікації приватного права пов'язують право кредитора на відшкодування збитків виключно з фактом невиконання боржником зобов'язання та не передбачають вини як обов'язкову умову відповідальності. Зазначене свідчить про об'єктивний характер цивільно-правової відповідальності.

Доводиться, що у праві Франції та Німеччини, попри формальне збереження значення вини як необхідної умови настання цивільно-правової відповідальності, спостерігається тенденція до розширення сфери об'єктивної відповідальності. Демонструється, що трансформація ролі вини як умови договірної відповідальності у цивільному праві Франції та Німеччини досягається шляхом застосування різних механізмів: диференціації договірних зобов'язань, перерозподілу договірних ризиків та закріплення презумпції недбалості.

Досліджується критерій передбачуваності збитків, закріплений у всіх аналізованих актах міжнародної та європейської уніфікації права, що дозволяє відмежовувати збитки, які є прямим наслідком порушення зобов'язання, від віддалених і непрямих збитків, що не підлягають відшкодуванню. Продемонстровано захисну функцію критерію передбачуваності збитків у механізмі договірної відповідальності, яка полягає в тому, що при порушенні зобов'язання відповідальність обмежується передбачуваними збитками. Вказується, що спільним у досліджуваних актах є момент передбачення збитків, який синхронізується зі стадією укладення договору, водночас відмінності у досліджуваних актах зумовлені кореляцією передбачуваності збитків із виною. На підставі аналізу кореляції передбачуваності збитків із виною робиться висновок, що у Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА критерій передбачуваності застосовується незалежно від форми вини порушника, а обсяг відшкодування в будь-якому випадку обмежується тими збитками, які були або могли бути передбачені на момент укладення договору. Вказується, що інший, прокредиторський підхід закріплено в Принципах європейського договірного права та Модельних правилах європейського приватного права, адже за наявності умислу або грубої недбалості боржника відповідальність охоплює всі причинно пов'язані збитки, навіть непередбачувані. На підставі зазначеного робиться висновок, що вина виконує коригувальну функцію в інституті договірної відповідальності.

Ключові слова: уніфіковане договірне право, відшкодування збитків, вина, як умова цивільної відповідальності, форма вини, передбачуваність збитків.

Fedorko M.S. The functional role of fault in compensation for contractual damages: unification and European legal approaches.

Based on the analysis of the provisions of the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, the Principles of European Contract Law, the Model Rules of European Private Law, as well as the civil legislation and judicial practice of France and Germany, the functional role of fault in the institution of compensation for contractual damages is investigated.

The conclusion is substantiated that the studied acts of international and European unification of private law link the creditor's right to compensation for damages exclusively with the fact of non-fulfillment of the obligation by the debtor and do not provide for fault as a mandatory condition for liability. The above indicates the objective nature of civil liability.

It is proved that in French and German law, despite the formal preservation of the meaning of fault as a necessary condition for the occurrence of civil liability, there is a tendency to expand the scope of strict liability. It is demonstrated that the transformation of the role of fault as a condition of contractual liability in the civil law of France and Germany is achieved by applying various mechanisms: differentiation of contractual obligations, redistribution of contractual risks and consolidation of the presumption of negligence.

The criterion of foreseeability of losses, enshrined in all the analyzed acts of international and European unification of law, is studied, which allows to distinguish losses that are a direct consequence of a breach of obligation from remote and indirect losses that are not subject to compensation. The protective function of the criterion of foreseeability of losses in the mechanism of contractual liability is demonstrated, which consists in the fact that in the event of a breach of obligation, liability is limited to foreseeable losses. It is indicated that the common point in the studied acts is the moment of foreseeing losses, which is synchronized with the stage of concluding the contract, while the differences in the studied acts are due to the correlation of foreseeability of losses with fault. Based on the analysis of the correlation of foreseeability of losses with fault, it is concluded that in the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts the criterion of foreseeability is applied regardless of the form of fault of the violator, and the amount of compensation is in any case limited to those losses that were or could have been foreseen at the time of concluding the contract. It is indicated that another, pro-creditor approach is enshrined in the Principles of European Contract Law and the Model Rules of European Private Law, because in the presence of intent or gross negligence of the debtor, liability covers all causally related losses, even unforeseeable ones. Based on the above, it is concluded that fault performs a corrective function in the institution of contractual liability.

Key words: unified contract law, compensation for damages, fault as a condition of civil liability, form of fault, foreseeability of damages.

Постановка проблеми. Серед правових механізмів захисту прав та інтересів учасників цивільного обороту відшкодування збитків відіграє ключову роль, а особливий інтерес становить роль вини в механізмі відшкодування договірних збитків. У контексті реформування цивільного законодавства України відповідно до Концепції оновлення Цивільного кодексу України [1] особлива увага приділяється гармонізації норм із міжнародними та європейськими стандартами. Тому актуальним є дослідження функціональної ролі вини в інституті відшкодування договірних збитків та аналіз відповідних правових підходів, закріплених у актах уніфікації приватного права: Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG) [2], Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (PICC) [3], Принципах європейського договірного права (PECL) [4] та Модельних правилах європейського приватного права (DCFR) [5]. Результати дослідження можуть бути корисними для підвищення ефективності механізму відшкодування збитків у цивільному праві України та формуванні сучасної моделі цивільно-правової відповідальності.

Мета дослідження – визначення теоретичних положень, що характеризують функціональну роль вини в інституті відшкодування договірних збитків, що закріплені в актах міжнародної та європейської уніфікації приватного права та в цивільному праві Франції та Німеччини.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика, що є предметом представленого дослідження, знайшла відображення у працях таких науковців: І.І. Вашинець, О.О. Гайдуліна, О.С. Білоус, А.А. Верховець, Л.Д. Донська, І.А. Діковська, О.Ю. Димінська, О.О. Кадук, Б.П. Карнаух, В.С. Мілаш, І.В. Розізнана, А.Л. Ткачук.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (PICC), будь-яке невиконання надає постраждалій стороні право на відшкодування збитків [3, ст. 7.4.1].

Відповідно до положень Принципів європейського договірної права (PECL) не виконання зобов'язання за контрактом має наслідком застосування відшкодування збитків [4, ст. 8:101], а, відповідно до ст. 9:501, потерпіла сторона має право на відшкодування збитків, завданих невиконанням з боку іншої сторони, за умови відсутності підстави для звільнення її від відповідальності [4, 9:501].

Відповідно до положення статті 3:701 Книги III Модельних правил європейського приватного права (DCFR) кредитор має право на відшкодування збитків, завданих невиконанням боржником зобов'язання, якщо невиконання не виправдано [5, III.-3:701].

З наведених вище положень вбачається, що досліджувані акти пов'язують право кредитора на відшкодування збитків виключно з фактом невиконання боржником зобов'язання та не передбачають вини як обов'язкову умову відповідальності. Збитки підлягають відшкодуванню як наслідок самого факту невиконання, що свідчить про об'єктивний характер цивільно-правової відповідальності.

У країнах континентальної правової сім'ї, зокрема й в Україні, цивільно-правова відповідальність зазвичай має суб'єктивний характер, адже вина боржника виступає необхідною умовою відшкодування збитків. Водночас, попри формальне збереження значення вини, спостерігається функціональне послаблення її ролі як обов'язкової умови відповідальності, що досягається завдяки різним механізмам, зокрема диференціації договірних зобов'язань. Так, у французькому праві виділяють два типи зобов'язань: зобов'язання, що передбачають докладання максимальних зусиль (*obligations de moyens*), та зобов'язання, що передбачають досягнення певного результату (*obligations de résultat*). Першим цю різницю сформулював Рене Демог (René Demogue) [6] для вирішення суперечності між статтями 1137 та 1147 Цивільного кодексу Франції (*прим.*: нумерація статей до реформи французького договірної права 2016 року). Належне виконання *obligations de moyens* передбачає обов'язок боржника докладати максимальних зусиль, а для настання відповідальності за його порушення, кредитор має довести не лише факт порушення договору, а й наявність вини боржника. Боржник є винним, якщо не використав усі доступні йому засоби для досягнення передбаченого результату. Саме принцип *obligations de moyens* був закріплений у статті 1137 Цивільного кодексу Франції до реформи 2016 року. Відповідно до цієї статті, особа, відповідальна за збереження речі, зобов'язана проявляти до неї розумну турботу, незалежно від того, чи договір укладено на користь однієї сторони, чи в інтересах обох [7]. Виконання *obligations de résultat* передбачає обов'язок боржника досягти конкретного результату, передбаченого договором. На відміну від *obligations de moyens*, ані зусилля, ані засоби, використані боржником для досягнення результату, не беруться до уваги, враховується лише сам результат. Так, у договорі купівлі-продажу обов'язок продавця поставити товар є зобов'язанням, що передбачає досягнення певного результату (*obligations de résultat*). Відповідно до статті 1147 Цивільного кодексу Франції до реформи 2016 року, просте недосягнення результату є достатньою підставою для настання відповідальності. Боржник несе відповідальність, якщо він не може довести, що невиконання зумовлене зовнішньою причиною, яку не можна йому приписати, навіть якщо з його боку не було недобросовісності [7].

Як слушно вказує О. С. Білоус, такий поділ зобов'язань слугує критерієм, за яким судді можуть краще визначити складність виконання того чи іншого зобов'язання, від чого залежатиме оплата за договором або розмір збитків [8, с. 4]. До зазначеного слід додати, що такий поділ зобов'язань забезпечує й функціональне послаблення ролі вини як обов'язкової умови відповідальності. На вказану властивість звертали увагу розробники Модельних правил європейського приватного права (DCFR), зазначаючи, що якщо обов'язок боржника полягає у досягненні певного результату, його невиконання дає кредитору право на відшкодування збитків незалежно від наявності вини [9, с. 421].

Слід відзначити, що у період, що охоплює кінець XIX ст. – початок XX ст., у французькому праві домінувала модель *obligation de moyens*, а *obligation de résultat* визнавалися як виняток у тих зобов'язаннях, в яких результат був контрольований (гарантований) боржником, наприклад, зобов'язання з перевезення, зберігання, найму. Згодом *obligation de résultat* став інструментом захисту прав споживачів та розширив сферу застосування, розповсюджуючись на готельні по-

слуги, автоматизовані послуги, туристичні, пакетні послуги, договори масового обслуговування, телекомунікаційні послуги, банківські перекази, послуги з енергопостачання. У сучасному французькому праві поділ договірних зобов'язань на *obligations de moyens* та *obligations de résultat* зберігається. Цей поділ дозволяє, по-перше, зберегти значення вини як необхідної умови цивільно-правової відповідальності, а по-друге, розширення сфери застосування зобов'язань, орієнтованих на досягнення конкретного результату (*obligations de résultat*), ілюструє поступовий перехід від суб'єктивної моделі договірної відповідальності, заснованої на вині боржника, до об'єктивної. Зазначене підтверджується й судовою практикою, зокрема, у справі від 19 листопада 2009 р. суд кваліфікував послуги інтернет-провайдера як зобов'язання результату [10]. В рамках рішення по справі *Arrêt du 1er juin 2022, Cour de cassation, Chambre commerciale* [11], Касаційний суд Франції кваліфікував в рамках договору із розробки/постачання інформаційних технологій характер зобов'язання як обов'язок досягти результату, недосягнення якого є підставою для відповідальності. В рамках справи від 9 жовтня 2025 р. Касаційний суд кваліфікував зобов'язання субпідрядника як зобов'язання результату [12]. Водночас правила *obligations de moyens* продовжують застосовуватися у зобов'язаннях з надання медичних та адвокатських послуг, а також у зобов'язаннях, предметом яких є досягнення творчого або інтелектуального результату. У таких зобов'язаннях результат за своєю природою не піддається повному контролю з боку боржника і, відповідно, не може бути ним гарантований.

До реформи зобов'язального права 2002 року Німецьке цивільне уложення (BGB) закріплювало відповідальність за шкоду внаслідок порушення обов'язку лише за умови вини. Як вказується в юридичній літературі, вина продовжує виступати умовою відшкодування збитків, проте обсяг цієї вимоги значно знизився [13, с. 140]. Після реформи зобов'язального права положення § 276 BGB було змінено таким чином, щоб чітко закріпити можливість відступу від загального правила про вину. Норма прямо передбачає, що обсяг відповідальності може бути як суворішим, так і м'якшим, якщо це впливає зі змісту зобов'язання, зокрема з прийняття боржником гарантії або ризику виконання [14, § 276]. Положення § 276 застосовується лише для визначення ступеня відповідальності, якщо боржник дійсно проявив недбалість або умисел. Відповідальність базується на невиконанні обов'язку, а вирішальне значення набуває розподіл ризиків, погоджений сторонами або об'єктивно властивий конкретному зобов'язанню. Завдяки перерозподілу договірних ризиків досягається трансформація значення вини як умови відповідальності.

Про трансформацію вини як умови відповідальності свідчить й положення п. 1 § 280 Німецького цивільного уложення, що після реформи 2002 року закріплює презумпцію недбалості для виникнення відповідальності, тобто тепер достатньо довести сам факт порушення зобов'язання. Закріплення вказаної презумпції зумовлює функціональне зближення винної моделі договірної відповідальності з об'єктивною, оскільки відповідальність фактично пов'язується із самим фактом порушення зобов'язання.

На підставі зазначеного вище можна зробити висновок про поступове функціональне послаблення вини як необхідної умови цивільно-правової відповідальності у французькому та німецькому праві, що свідчить про тенденцію до об'єктивізації договірної відповідальності. Трансформація ролі вини як умови договірної відповідальності досягається шляхом застосування різних механізмів: диференціації договірних зобов'язань, перерозподілу договірних ризиків та закріплення презумпції недбалості.

Попри те, що вина боржника в актах міжнародної та європейської уніфікації права не є умовою відповідальності, про що вказувалося вище, вона має значення для застосування критерію передбачуваності збитків. Вказаний критерій застосовується для відмежування збитків, які є прямим наслідком порушення зобов'язання, від віддалених і непрямих збитків, що не підлягають відшкодуванню.

Положення, що характеризують передбачуваність збитків, вперше були закріплені в Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG). Відповідно до положень вказаної Конвенції, збитки не можуть перевищувати шкоди, яку сторона, що порушила договір, передбачала чи повинна була передбачати в момент укладення договору як можливий наслідок його порушення, враховуючи обставини, про які вона в той час знала чи повинна була знати [2, ст. 74].

Відповідно до ст. 7.4.4 Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА порушник несе відповідальність лише за ту шкоду, яку він передбачав або обґрунтовано мав передбачити на момент укладення договору як таку, що ймовірно настане у разі його невиконання [3, ст. 7.4.4].

Аналогічний підхід щодо передбачуваності збитків закріплено у ст. 9:503 Принципів європейського договірної права та у ст. III.–3:703 Модельних правил європейського приватного права (DCFR).

У досліджуваних актах момент передбачення збитків синхронізується зі стадією укладення договору, оскільки обізнаність щодо розміру та/або характеру збитків на момент укладення договору могла б призвести до укладення договору на інших умовах або навіть відмови від укладення договору. Водночас між досліджуваними актами існують відмінності у застосуванні критерію передбачуваності збитків залежно від форми вини боржника. Так, у Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА критерій передбачуваності застосовується незалежно від форми вини порушника, оскільки цей акт не містить жодних застережень щодо кореляції форм вини боржника та критерію передбачуваності збитків. Це означає, що у разі наявності вини боржника обсяг відшкодування все одно обмежується тими збитками, які були або могли бути передбачені на момент укладення договору.

Натомість Принципи європейського договірної права виключають застосування критерію передбачуваності у разі умислу або грубої необережності боржника [4, ст. 9:503]. Аналогічний підхід закріплено й у Модельних правилах європейського приватного права, відповідно до яких обмеження відповідальності критерієм передбачуваності не застосовується у випадках умисного або грубо недбалого невиконання зобов'язання [5, III.–3:703]. У Принципах європейського договірної права та Модельних правилах європейського приватного права вина набуває значення при визначенні меж (обсягу) відповідальності та корелює з критерієм передбачуваності. Так, при порушенні зобов'язання, за умови відсутності умислу або грубої недбалості боржника, його відповідальність обмежується передбачуваними збитками, що демонструє захисну функцію критерію передбачуваності. Натомість, за наявності умислу або грубої недбалості у діях боржника, захисна функція критерію передбачуваності не застосовується, наслідком чого є розширення обсягу відшкодування та покладання на боржника ризику непередбачуваних наслідків порушення.

Таким чином, Принципи європейського договірної права та Модельні правила європейського приватного права в інституті відшкодування договірних збитків демонструють прокредиторський підхід, за яким критерій передбачуваності не обмежує обсяг відповідальності боржника у разі умисного або грубо недбалого порушення зобов'язання, тобто форма вини боржника виступає фактором, що безпосередньо впливає на межі договірної відповідальності.

З огляду на те, що форма вини боржника впливає на специфіку застосування критерію передбачуваності збитків, може здаватися, що існує суперечність між об'єктивним підходом до відповідальності та врахуванням вини при застосуванні критерію передбачуваності збитків. На нашу думку, така суперечність є уявною, оскільки досліджувані акти європейської уніфікації приватного права чітко розрізняють: умову відповідальності, якою є факт невиконання зобов'язання, та межі відповідальності. Вина набуває значення при визначенні меж (обсягу) відповідальності та виконує коригувальну функцію в інституті договірної відповідальності.

Висновки. На підставі проведеного дослідження, зроблено висновок, що Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципи європейського договірної права та Модельні правила європейського приватного права побудовані за принципом об'єктивної (безвинної) договірної відповідальності. У праві Франції та Німеччини, попри збереження вини, як необхідної умови настання цивільно-правової відповідальності, спостерігається тенденція щодо функціонального послаблення її значення як умови цивільно-правової відповідальності. Трансформація ролі вини як умови договірної відповідальності досягається шляхом застосування механізмів: диференціації договірних зобов'язань, перерозподілу договірних ризиків та закріплення презумпції недбалості.

У досліджуваних актах уніфікації приватного права вина не є умовою відповідальності, однак зберігає значення при визначенні її меж (обсягу), корелюючи з критерієм передбачуваності збитків. Досліджувані акти демонструють різні підходи щодо кореляції вини та критерію передбачуваності. У Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА критерій передбачуваності застосовується незалежно від форми вини порушника, а обсяг відшкодування в будь-якому випадку обмежується тими збитками, які були або могли бути передбачені на момент укладення договору. Інший, прокредиторський підхід закріплено в Принципах європейського договірної права та Модельних правилах європейського приватного права, адже за наявності умислу або грубої недбалості боржника відповідальність охоплює всі причинно пов'язані збитки, навіть неперед-

бачувани. В рамках зазначеного прокредиторського підходу, вина виступає підставою для зняття захисного механізму критерію передбачуваності, чим виконує коригувальну функцію в інституті договірної відповідальності. Таким чином, об'єктивний характер договірної відповідальності не заперечує значення вини, а трансформує її роль: із необхідної умови відповідальності в інструмент диференціації її обсягу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.
3. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА в редакції 2016 року. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/uni>.
4. Principles of European contract law (PECL). URL: <https://www.trans-lex.org/400200>.
5. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL: https://www.trans-lex.org/400725/_/outline-edition-.
6. Les notions fondamentales du droit privé: essai critique, pour servir d'introduction à l'étude des obligations / par René Demogue,... Demogue, René. Paris. 1911. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5457266z/f4.item#>.
7. L'école Jurixio. Obligations de moyens et obligations de résultat – La distinction. URL: <https://www.jurixio.fr/obligation-de-moyen-obligation-de-resultat>.
8. Білоус О.С. Уніфікація і порівняльний аналіз договірного права в рамках Принципів УНІДРУА [Текст]: автореферат дис. . канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.С. Білоус; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2015. 22 с.
9. Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-Nölke. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR.pdf.
10. Cour de cassation, 19 листопада 2009 (Civ. 1re) URL: https://thejournalofregulation.com/en/article/ii-22-the-first-civil-chamber-of-the-cour-de-cassa/?utm_source=chatgpt.com.
11. Cour de cassation, civile, Chambre commerciale, 1 juin 2022, 20-19.476, Inédit URL: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000045904841?init=true&page=1&query=20-19.476&searchField=ALL&tab_selection=all.
12. Cour de cassation, civile, Chambre civile 3, 9 octobre 2025, 23-23.924 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000052439668?init=true&page=1&query=Cour+de+cassation%2C+arrêt+du+9+octobre+2025>.
13. Grundmann, Stefan Germany and the Schuldrechtsmodernisierung 2002. ERCL 1/2005. P. 129-148. URL: <https://doi.org/10.18452/27354>.
14. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_276.html.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Федорко М.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0